

E choxalyi.
A cigány boszorkány, mint interkulturális szereplő.

- Erostyák Zoltán -

*„Bare cipil, avri nashel,
Le romen sa armaja del.
Mukh tu pacha tye armaja
Lashe avna averdata”*

Boszorkány. Szinte minden kultúrában, bárhol a világban ismert hiedelemalak. Ahhoz, hogy értelmezni tudjuk a cigány boszorkány alakját, meg kell vizsgálnunk néhány pontban a magyar, illetve a nem-cigány boszorkányhit alapvető vonásait, mivel a magyar boszorkányhit része a közös európai boszorkányhitnek. A természetfeletti lényekre vonatkozó helyi hagyományok is különbözőek voltak, és ezek esetenként más-más mértékben olvadtak össze a valóságban praktizáló boszorkánnyal. Mindezekon kívül számolni kell a varázslónők (és az őket pártfogoló istennők) tevékenységére vonatkozó antik hagyománnyal, amely legalábbis D-Európában minden bizonnyal tovább élt. A boszorkányperekben tükröződő, ördöggel szövetkező középkori boszorkány elsősorban Ny-Európában lett az élő néphitnek is szerves tartozéka.

A magyar boszorkányhit több rétegből tevődik össze: a boszorkány élő személy, akinek részint a paraszti gyakorlatban előforduló gyógyító és rontó tevékenység bizonyos vonásait, részint bizonyos természetfeletti képességeket tulajdonítanak. A gyógyításnak és rontásnak a múltban valószínűleg szinte hivatásos specialistái voltak egyes kiemelkedő képességű személyek. Másrészt ismeretes lehetett a múltban egy (vagy több) természetfeletti lény, amelynek fő ténykedése az éjszakai rontás (elsősorban nyomás) volt. Ennek vonásai olvadtak később a boszorkány alakjába (a török eredetű boszorkány szó jelentése 'nyomó'), és ennek nyoma őrződött meg a személytelen lidércnyomás fogalomban is.¹

A magyar néphit a rontás minden fajtáját elsősorban a boszorkánynak tulajdonítja. Így a boszorkány műve a tehén megrontása, ill. a tejhaszon elvitele, az éjszakai légzési nehézségek okozása, a végtagok bénává tétele, összezsugorítása, a száj félrehúzása, az impotencia, általában súlyos betegség vagy halál előidézése rontással. A boszorkány gyógyító tevékenysége a hit szerint nem tiszta; az ördög segítségével, valamilyen haszon érdekében végzi. A hit szerint a boszorkány rontása által keletkezett bajt csak ő maga vagy egy nála nagyobb hatalmú boszorkány tudja helyrehozni.² A boszorkányperek hivatalos diabolisztikus ideológiájának hatására a hiedelemjellemezők „ördögivé” váltak.³ Az „isteni-ördögi” pólusú dualisztikus világnézetben a boszorkány hiedelemalakja természetesen az ördögi oldalra került.

A boszorkány alakja korunkban mindenfajta természetfeletti eredetűnek tartott baj okozója, a rontások leggyakoribb végrehajtója lett. Rontás gyanúja esetén – a hagyományokhoz híven – egy-egy élő személyt véltek boszorkánynak, egy közösség néhány tagja mintegy a falu „állandó” boszorkánya lett. A boszorkány hiedelemalakja többféle ártó természetfeletti lény (pl. „nyomó” démon) alakját, hiedelmeit magába olvasztotta, de a mindennapi mágia rontó módszereit is elsősorban neki tulajdonították. A boszorkányság ideológiája – a boszorkányhiedelmeknek az a tárháza, amelyet adott esetben a boszorkánysággal gyanúsított személynek tulajdonítanak – természetesen társadalmanként igen változó lehet. Egész Európa boszorkányságára jellemző, hogy a boszorkány

¹ MNL 1977. 346.

² MNL 1977. 348.

³ Pócs É. 1990. 611.

hiedelemalakja különböző természetfeletti lények és valóságban működő varázslók, gyógyítók attribútumait olvasztotta magába; és – a magyar boszorkányhoz hasonlóan – a mindennapi mágikus módszereket is, neki tulajdonított tevékenységként.

A cigány boszorkány (*choxalyi*) alakját misztikus tisztelet övezi cigány és nem-cigány közösségekben egyaránt. Irodalmi művek, ponyvák, filmek alakja, kinek hatalma van élők és holtak felett. A természetfeletti erők specialistája a cigány közösségben, a mágikus hiedelmek és gyakorlatok ismerője és közvetítője. A cigány boszorkány birtokában van a társadalmi tabuk és szabályok rendszerének, ezáltal befolyásoló ereje szerepe van.⁴ A nagy hatalmú cigány boszorkány tudatának kialakulásában meghatározó szerepe volt a nem-cigány társadalom által a cigányokról kialakított devianciát mutató kép. A társadalmonkívüliség sztereotip megfogalmazása lehetővé tette a cigányok erkölcsi normákon kívül helyezését. Ez segítette a természetfeletti erővel bíró boszorkány-szerep (jóslás, rontás, gyógyítás) kialakulását. A nem-cigány társadalmak kötődése a babonákhoz és babonás tevékenységekhez a cigányokban legalizálódott. A falvak szélén marginalizálódott letelepült vagy vándorcigány kolóniák (kulturális) idegensége, a falu szervezetétől való különállásuk tökéletes lehetőséget biztosított a fel nem vállalható szerepek kivetítésére, illetve felruházására. A cigányok képviselték a falvak lakossága számára azt a természetből merítkező misztikus erejű közvetítő szerepet, mely a jóslásoktól a rontásokon át a gyógyításokig terjedt. A cigányság számára megélhetési, jövedelemszerzési lehetőséget jelentettek ezek a tevékenységek, hiszen szokatlan, természetközeli életvitelük miatt eleve „ördögi” szereplőkké váltak.⁵ Természetesen ez hatással volt a cigányságon belül is a choxalyi hiedelemalakjára és a közösségen belül kialakult szerepére. A nem-cigány társadalmon belül tudatosan kialakított boszorkány és vajákos szerep hatott a cigány közösségen belüli funkcióra is. Megerősödött és asszimilálódott a falusi társadalmak boszorkány képe a cigányságon belül. Így keveredett az eredeti choxalyi alakja a boszorkány alakjával, s kialakította a sztereotipizálódott cigány boszorkány képet.

Fontos kiemelni, hogy a cigány choxalyi és a magyar, illetve nem-cigány boszorkány fogalom nem teljesen fedi egymást. A choxalyi szakrális erővel bíró személy. Cigányok közötti gyűjtőútjaim során tapasztaltam, illetve meggyőződtem róla, hogy a boszorkány, mint szakrális személy meghatározó erővel bír a közösség életében, félelemmel teli tisztelet övezi. A boszorkányperekben a boszorkánnyá válás feltételének tartották Isten megtagadását, ill. az ördöggel való szövetkezést. A cigány boszorkány esetében nem találkozunk ezzel a feltétellel. Párhuzamként említem itt Pócs Éva tanulmányát a boszorkányságról a vallás és mágia határán. Ebben két erdélyi magyar faluban végzett terepmunkát összegzi, és a boszorkányság egy sajátos formáját mutatja be, melyben a boszorkányság eredeti szereposztása kibővül egy, a vallásosságot képviselő, a kereszténységhez kötődő mediátor szerepkörrel. Ebben a szerepben a boszorkány a „vallásos boszorkányságot” testesíti meg, illetve a boszorkány teljes tevékenységi köre a vallásos rendszernek alárendelve működik.⁶ Tehát a cigányok között, általam vizsgált boszorkány-szerep fogalma analógiája az előbbieken említett vallásos boszorkány szerepkörének. Hiányoznak belőle a kereszténység által a demonológia körébe utalt boszorkány jellemvonásai. Inkább kötődik az animisztikus gondolkodásmód sámán-figurájához, vagy javasasszonyához. A cigányboszorkányban (choxalyi) is ötvöződik a negatív hiedelemlény és a valamikori természetfeletti képességekkel rendelkező specialista személye. A boszorkány emberfeletti képességeit a magyar néphit szerint öröklí vagy tanulja. Az öröklés módja, hogy anya lányára, ill. apa fiára hagyja a tudományt. Nem halhat meg, míg tudományát át nem adta valakinek, a halál előtti átadás leginkább kézfogással történik (ha

⁴ E. B. Trigg 1975. 28.

⁵ Pivártsi István 2006. 43., E. B. Trigg 1975. 28.

⁶ Pócs É. 2002. 239.

nem akad vállalkozó, seprőt nyújtanak neki).⁷ Az első interjúban ugyanezzel a hiedelemmotívummal (kézfogástól való félelem, seprű kézbe tétele) találkozunk, tehát valószínűleg a környező nem-cigány lakosságtól való átvételről lehet szó. Az mindenképpen megállapítható, hogy hiedelemelemek is keverednek a choxalyi figurájának kialakításában.

Az oláh-cigány közösségek boszorkánya, szent-embere különösen erős közösségformáló erővel bír. Jelen tanulmányomban azt mutatom be, hogy a boszorkány szerep miként alakul ki a közösségben, milyen társadalmi, szakrális hagyományok, hatások állnak a háttérben. Az orosházi cigányságról készülő összefoglaló munka kutatásai kapcsán, a szentetornyai cigányok közösségével 2002. decemberétől kezdtem el foglalkozni. Békés megyén belül az orosházi járásban lakik viszonylag a legkevesebb cigány, viszont a számarányhoz képest komoly feszültségek alakultak ki a magyar lakosokkal és a rendőrséggel. A szentetornyai terület hírhedt cigány lakossága hagyományörző, hagyománykövető közösség. A szentetornyai oláh-cigány lakosság késői letelepedésű, szegény *churar* közösség. A változások szinte érintetlenül hagyták a közösséget, életmódjuk stagnáló. Elkülönülnek azoktól a romáktól, akik a városban laknak, hiszen ők más nemzetségekhez tartoznak, vagy általuk megvetett romungrok, azaz magyar cigányok. Elkülönülésüket hangoztatják, életmódjukban is inkább megélik a hagyományait. A fiatalok követik a tradíciókat, nagyon erős a csoport szocializációs ereje, s inkább ezt követik, mint az iskolában látott vagy mutatott példákat.

Beszélhetünk-e etnikus cigány kultúráról, a cigány kultúra etnikus rendszeréről? Bromlej *etnosz*-értelmezése szerint az egységes közösségi, valamint a másoktól való különbözőség tudatának meghatározó szerepe van. Az etnikai közösség ismérve az, hogy rendelkezik-e etnikai öntudattal. Jellemzője, hogy származásuk alapján rokonok, őrzik a nyelvet, sajátos kulturális jegyekkel rendelkeznek.⁸ Az etnikai csoportnak azt nevezhetjük, mely erős „mi tudattal” határolja el magát környezetétől.⁹ Sárkány Mihály etnikum-értelmezése szerint rokonsági, illetve fiktív rokonsági kapcsolatoknál tágabb rendszer, tagjai összetartozásuknak tudatában vannak, ezt ki is fejezik, megkülönböztetve magukat más közösségektől. Az etnikus kultúra állandó változást hordoz magában.¹⁰ A kevésbé civilizált társadalmakban az egyén sokkal inkább kötött kultúrájának törvényszerűségei által, s viszonya a kulturális modellhez meghatározza a közösség értékrendszerének elfogadását is.¹¹ Az etnikai identitás tehát egy „közösségi önkép” a külvilág felé, másrészt a közösség tagjai felé egy, a viselkedést befolyásoló normarendszer. Összességében azt állapíthatjuk meg vizsgált közösségünkről, hogy a fenn említett alapelvek alapján etnikus kultúrával rendelkezik, erősen elhatárolódik a környező magyar közösségtől, „másként, cigányként” határozza meg magát és kultúráját, valamint a környező magyar közösség is más kulturális jegyekkel illeti a cigányságot, elhatárolják magukat tőlük.

Hiedelmek

A cigányság hiedelmeit nehéz vizsgálni a nem-cigány közösségek hiedelemrendszerétől teljesen függetlenül, hiszen azok magukban is kifejezik a kisebbség és a többség közötti határokat.¹² A nem-cigányokhoz viszonyítva a cigányok világgképének egyik

⁷ Néprajzi Lexikon I. 347.

⁸ Bromlej, J. V. 1976. 162.

⁹ Kósa L. – Filep A. 1983. 40., Szuhay P. 1995.

¹⁰ Sárkány M. 2000. 95-97.

¹¹ SÁRKÁNY M. 1998. 11.

¹² OKELY, J. 1991. 37.

fő sajátossága, hogy nem jelenik meg benne a lelkiismereti-konfliktus és az isteni kegyelem aktusa. Jacob Tollius 17. századi németalföldi utazó szerint a cigányok pogány szokás szerint tiszteltek valamilyen istenséget, de ennél többet nem tudunk vallási képzeleikről. A boszorkányság, bűbájosság, varázslás szélesen értelmezett fogalomköréhez kapcsolható 17-18. századi perekben (ide értve a paráznaságot, istenkáromlást, lopást, gyújtogatást is), a cigányok, mint erkölcsi normák megszegői, a megszokottól eltérő életvitel deviáns képviselői fordulnak elő, a cigányasszony pszichológiai funkciót tölt be, és sajátos módon használja ki a környezet butaságát, illetve a cigányok varázslási képességében való hitet. Az újabb antropológiai és etnográfiai kutatások azt bizonyítják, hogy a cigányasszonyok (ritkán férfiak) varázslása, főképpen pedig jóvendőmondása legalább annyira tervszerű megélhetési mód, mint amennyire a hiedelmek visszatükrözője. A 18. századból már sok olyan peres aktát ismerünk, amelyekből rekonstruálni tudjuk, hogy a cigányasszonyok miként szervezték meg a javak megszerzésének a jósláshoz, kártyavetéshez, szerelmi varázsláshoz kötődő formáit.¹³ Vizsgált közösségünkben is, mint ahogyan a cigányok között általában, a hiedelmeket néhány főbb vonás köré lehet csoportosítani: a tisztaság-tisztátalanság (*vuzho-marhime*) és a szerencse-szerencsétlenség (*baxt-bibaxt*) ellentétpárok, a halottak (*mule*), a tisztátalan lelkek, boszorkányok, ördögök, átkok (*zmovo, choxano, choxalyi, beng, armaja*) és Szűz Mária (*Sunto Maria*). A pszichés eredetű hiedelem-megélések és a hiedelmekből származó pszichoszomatikus betegségek és elváltozások, ezek misztikus igazolása erősen jellemzőek a közösségben. A világ történései, a körülöttük zajló események, a betegségek mögött hajlamosak a világot mozgató pozitív és negatív erőket, a hozzájuk kapcsolódó hiedelmeiket keresni és észrevenni. A női tisztátalanság fontos alkotóeleme lett a choxalyi szerep feminizációjának, kialakulásában. Megfigyeléseim és vizsgálataim szerint a cigány boszorkányhit kauzálisan kapcsolódik a frusztrációkhoz, szorongásokhoz és egyéb mentális megpróbáltatásokhoz, pontosan úgy, ahogy a pszichopatológiai szimptomák kapcsolódnak az effajta mentális zavarokhoz.

A halottak

A halottak (*le mule*) és a hozzájuk kapcsolódó hiedelmek és történetek át- és átszövik a cigány közösség életét. Különböző, az élők világát befolyásoló pozitív, vagy negatív szerepük van. A halottak világa szervesen együtt él az élőkével, befolyásolja azt, ezért a halottakat különleges tisztelet övezi. A velük kapcsolatos hiedelmek ezért a mai napig élnek és hatással vannak a közösségre. Természetesen szociális körülményeik nem teszik lehetővé, hogy elhagyják házaikat, ezért ez a szokás elem módosult, elmaradt. Félelmük ellen igyekeznek megvédeni a házat szentelt vízzel, illetve kegytárgyakkal.

A halottak visszatérése nem minden esetben negatív tartalmú esemény. Szeretteit is meglátogathatja a *mulo*, melyet kopogásról, csörgésről (pl. erősebb szél, vagy vihar idején), illetve az állatok, főleg a kutyák viselkedésén lehet észrevenni (*O zhukel dikhel le mules – A kutya látja a halottat*). Nekik nem okoz bajt, ennek ellenére egyesek tartanak tőle. A többség pozitívan értelmezi elhunyt családtagjának látogatását. Látomásban, vagy álom (*suno dikhen – álmot látnak*) formájában érkezik az élők közé. Azért látogatja meg a halott az élöket, hogy valamit közöljön velük, jót, rosszat egyaránt. Ezeket az álmokat komolyan veszik, megpróbálják értelmezni a halott szavait, viselkedését.¹⁴ A halottat nevéen szólítják, beszélgetnek vele, próbálják faggatni: *So keres kathe? So kames kathe? So kames amendar? – Mit csinálsz itt? Mit akarsz itt? Mit akarsz tőlünk?* Ilyenkor minden esetben visznek a halott sírjára gyertyát, s megkérik, nyugodjon békében. A tűznek egyébként is tisztítóerőt

¹³ Nagy P. 2000.

¹⁴vö: PETÁNOVICS K. 1999. 555-567.

tulajdonítanak, akár a gyertyánál, akár nagyobb tűznél „megfürdőznek”, mely azt jelenti, hogy tenyerüket a tűz felett elhúzva rituális mosdást végeznek, főleg arcukon, fejükön.

Természetfeletti lények

A cigányok természetfeletti képzeiteit a pozitív és a negatív erőket szabályozó lények köré csoportosíthatjuk. Ezek a lények befolyásolják a szerencsét, okozhatnak betegséget, szerencsétlenséget.¹⁵ A Jó és Rossz közötti küzdelem, a szerencse és boldogság alakításában játszott szerepük határozzák meg a lények hovatartozását, megítélését. Olyan ősi képzetről van szó, mely minden kultúrának sajátja. Nem beszélhetünk az Isten (*Devla*) és az Ördög (*Beng*) keresztény értelmezéséről, lévén kevés a közösség teológiai ismerete. Kereszténynek tartják magukat, de ezek a lények igazán nem tartoznak a diabolisztika által ismert isten- vagy ördöggképhez. Annyit fogadhatunk el, hogy a világot irányító ellentétes erők két pólusát jelentik. Biztosan hatással volt a cigányság természetfeletti erőkről vallott gondolkodására a keresztény vallás is, de teljes egészében nem formálta át vallási képzeiteiket. Külsőségekben, emóciókban jelentkező vallásosságuk felszínes, egyszerre vannak a kereszténységen kívül is, belül is. Az animisztikus vonások, az egyes világot átjáró szellemek, valamint a különleges, természetfeletti képességű személyek inkább jellemzőek a mai napig az oláh cigány közösségekben.

Tulajdonképpen az ördögöt a többi negatív erejű hiedelemalaktól nem sok különbözteti meg. Nincs olyan jelentős szerepe, mint a keresztény egyházak sátán-figurájának. Kisebb „hatókör” szerinti különbségek felfedezhetők, de lényegében rontó erejük összeköti őket. Az ördög (*Beng*) tehető felelőssé olyan tettekért, melyek az embert bűnbe viszik, pl. lopni, rabolni megy, vagy megöl valakit: „Már megint az ördög biztatott!” – mondják ilyenkor. Ebből következően tartják ördöngösnek (*bengalo*) azokat a személyeket, akik furfangosak, nem férnek a bőrükbe, állandóan a csínytevés jár a fejükben. Az ördögnek több alakban él, mint a *choxano* (kísértet), a *zmovo* (tisztátalan lélek), *pirkulicho* (vetélt, keresztleetlen gyerek, törpe), a visszajáró halottak (*mule*), *berbeja* (démonok). Ezek a lények valami miatt (pl. a temetési keresztvíz hiánya) a haláluk után nyugodni nem tudó lelkekből születnek meg, s betegségeket hoznak a családra, vagy csak ijesztgetik őket, bosszút állnak az életükben elszenvedett vétkekért. Az ördög mellett leginkább félt lény a boszorkány (*choxalyi*), amelyik lehet ember is, de lehet akár a többi lény szinonimája is. A boszorkányok teljes körű rontó és betegségeket okozó lényekként szerepelnek. Felelősek betegségekért (megnyomják a beteget), halálokért, de elvihetik valaki szerencsáját, befolyásolhatják az életét. Azokat az asszonyokat, akik átkai erősek, boszorkánynak tartják, félik hatalmukat. Ezek az asszonyok rendelkeznek azokkal a képességekkel és erővel, amely a felsorolásban szerepelt. Természetfeletti félelem veszi körül őket.

Az Isten (*Devla*) személye testesíti meg a Jót, a szent erőt, mely fenntartja a világ forgását. A pozitív, teremtő, gyógyító erők kapcsolódnak hozzá. A férfi princípium legfőbb megtestesítője. Személye hozható leginkább rokonságba a keresztény teológia Isten-felfogásával. Jézus Krisztus elismert, szent erővel bíró alak a kereszténységből. Az ő személyében sajátosan jelentkezik a cigányság kereszténységhez való viszonya. Az a történet, mely szerint a cigányok vándorlása és tolvajlása abból fakad, hogy ellopták a keresztfáról az egyik szöveget, kifejezi a cigányság a gazhok világán kívül helyezkedését. Jézus alakját azonosítják Istennel. A szentháromság tanát nem ismerik, nem tudják értelmezni. Az Istent, vagy szent terét (templom) megsérteni tiszteletlen dolog, aki megteszi, annak számolnia kell a természetfeletti büntetésre. Fontos szerep jut Szűz Máriának (*Sunto Maria*), akit megkülönböztetett tisztelet övez, minden cigány házban lehet látni képi, vagy figurális

¹⁵vö: RÉZMŰVES M. 2001. 21-22.

ábrázolását, rengeteg selyemvirággal körbevéve. A képeken, szobrocskákon keresztül is szent erőt tulajdonítanak neki, az anyaság legfőbb, legszentebb princípiuma. Erősen emocionális a hozzá kötődő vallásosság. Ősi, matriarchális, őszanya képzetek transzformálódtak keresztény tartalommal személyében. A teremtő-pusztító erejű ősi, női termékenység-istenségek keresztény szinkretizációja. Teremtő, gyógyító, de rontó erővel is rendelkezik. Különleges gyógyulások (meddőség is) fűződnek a házaknál található Szűz Máriát ábrázoló kisebb szobrokhoz, de ezek előtt történnek meg a legkegyetlenebb átkok is.

Az átok (*armaja*)

Az átkoknak, azok megélésének erősen viselkedést, életet befolyásoló szerepe van a közösségben.¹⁶ A boszorkánynak tartott személy (cigány boszorkány) legfőbb sztereotip tevékenységi köre a jóslás és a rontás (*kerimata*) mellett. A cigányok között az átkokhoz és a rontáshoz kötődő szerepe a meghatározó, a jóslás kevésbé jellemző. Meg kell különböztetnünk a szitkokat az átoktól, hiszen teljesen más céllal mondják ki mindkettő esetében a szavakat, annak ellenére, hogy első hallásra hasonló szövegekről beszélhetünk. Az átok esetében ártó céllal mondott formulákról beszélhetünk, melyhez természetfeletti erők is kapcsolódnak. Az átok legtöbb esetben büntető jellegű, így a közösség belső viszonyait szabályozó erőkhöz tartozik.¹⁷ Átkozódni csak nők szoktak, ezeket az átkokat nagyon komolyan veszik, s félik azokat a személyeket, akiknek „fog az átka”. Valószínűleg az asszonyok természetes tisztátalanságuk miatt rendelkeznek olyan erővel, mely befolyásolhatja szavaikon keresztül is az élők világát. Ha valaki megátkoz valakit (*armaja del*), akkor tulajdonképpen a baxt-bibaxt viszonyrendszerbe avatkozik bele, és szerencsétlenséget hoz az illetőre, illetve a családjára.

Azokat az asszonyokat, akinek fog az átka, boszorkánynak (*choxalyi*) tartják, mert olyan erővel bírnak, mely természetfeletti, ördögös (*bengali*). Vizsgált közösségünkben egy idős asszonyt (*Kusztun*) tartanak különösen nagy erővel bírónak, melytől félni kell. Az ő szavait nagyon félik, igyekeznek ezt az asszonyt nem megbántani, bármit kér, igyekeznek megadni neki (az adósságokat is pontosan), mert hatalma van az élők felett. Többen elmondták, hogy ha ez az asszony átkot mond valakire, akkor az készülhet a halálára, vagy bármire, ami baj lehet magának, vagy családjának (pl. elveszi a szerencséjüket). Ez az asszony tudatában van természetfeletti képességének és él is ezzel a „tudásával” a jóslások, átkok során.

Az átkokat kétféleképpen lehet csoportosítani, egyrészt elmondásuk helye és szertartásai alapján, valamint aszerint, hogy kinek és miről szól az átok. Az elmondás helye alapján:

- a találkozás helyén – csak szóbeli az átok
- otthoni szertartással
- templomi szertartással

Az átokrítus legelemibb szintjét a csak szóbeli forma jelenti. Ez bárhol megtörténhet, ahol találkoznak egymással az érintett, haragos felek. Többször nem tervezett, hanem spontán, haragból, veszekedésből származó szitkokról, átkokról van szó. Ez akár a helyszínen komoly, durva válaszreakciót szülhet (pl. verekedés). Az otthoni átok-szertartás már a mágikus cselekmények körébe tartozik. Csak idősebb asszonyok által gyakorolt cselekményről van

¹⁶BALOGH GY. 1994. 3., vö: BALÁZS G. 1992. 629-639.

¹⁷E. B. Trigg 1975. 37.

szó. Súlyosabb, erőteljesebb forma, mint az előző. Komoly előkészület és lelki felkészülés előzi meg. A halálos betegségeket (pl. tumor), hirtelen halálokat legtöbb esetben ennek tulajdonítják. Az átkot vető asszony nem ehét, ihat az átok előtt, melyet korán reggel tesznek minden nap egy hónapon keresztül. Fekete kendő köré gyertyát tesznek (lehetőleg döglött macska szájába) és saját halottjukról földet szórnak (ha más halotról, akkor az átok visszafordul az átkozó személyre). Szűz Mária képe előtt, leengedett hajjal mondja el az átok szövegét, többször ismételve. Nem ritka, hogy megváltozott tudatállapotba kerülnek. Ha ez előfordul, akkor biztosak az átok sikerében. A templomi átok különösen erős, hiszen a hely is sajátos, természetfeletti erővel rendelkezik, szakrális tér. A templomban leengedett hajjal térden lépked Szűz Mária képe, vagy szobra elé az átkozó asszony. Gyertyára fekete szalagot köt, majd meggyújtva azt, Szűz Mária segítségét kérve elmondja az átok szövegét.

A megátkozott személy szinte minden esetben megtudja, hogy átkot mondtak rá, vagy családjára. Sok esetben megfigyelhető, hogy a megátkozott retteg az átok miatt, s ebből következően különböző pszichoszomatikus betegségek, elváltozások jelentkeznek rajta. A hirtelen egészségromlást, a rákos megbetegedéseket, állapotuk leromlását majdnem minden esetben az átkoknak, illetve szerencsésük elvesztésének, sorsuk beteljesülésének tulajdonítják.¹⁸ Az átkoktól való félelem kialakította azokat a praktikákat, mellyel feltörhetik azt, ereje ellen tehetnek. Legjellemzőbb példája ennek, hogy a megátkozott ember pénzt ásat el valakivel egy keresztútnál, vagy pénzt szór el maga mögé. Ezek közben azt kéri, hogy múljék el az átok ereje. Templomban is történhet az átok feloldásának kérése, ekkor Szűz Máriához könyörögnek segítségért, pénzt helyezve a Szűz lábaihoz. Sok esetben megkérnek egy másik asszonyt, hogy törje fel az átkot, mely hasonló szertartás közepette zajlik, mint maga az átkozás rítusa.

A csoportosítás másik része az, hogy kinek, s miről szól az átok szövege. Ennek alapján ez a csoport a következőképpen épül fel:

Nőknek
Férfiaknak
Gyerekekről – bármelyik családtagnak

Betegségeket okozó
Szerencsét – szerencsétlenséget befolyásoló
Termékenységet befolyásoló
Halált kívánó
Halottakkal átkozás

Az átkok erősségét az befolyásolja, hogy milyen mértékű a harag, mekkora „bünt” kell megtorolni. A legerősebb a halottakkal átkozás, mert ebben az esetben a halott erejét használják fel, a halott említése magában is közelbe hozza a halált.¹⁹ Több olyan átok is van, amely bárkire elmondható, univerzálisan alkalmazható, de legtöbb esetben befolyásolja az átkokat az, hogy ki felett mondják el. Legtöbb esetben az enni (*xal*) ígét használják az átkok szövegében: megeszi a fejét, a rák eszi a húsát, megeszi a szívét, stb.

Nőkre legtöbb esetben szerelemféltés miatt mondanak rontó szöveget. A nőknek szóló átkokban sokat szerepel a termékenységet befolyásoló, rontó szöveg, hiszen ez egy cigányasszony számára szinte a halálnál is nagyobb büntetés, mert az asszony értékét termékenysége határozza meg:

„A rák egye ki a méhedet, hogy ne szülj (több) gyermeket erre a világra!”

¹⁸Vö: BÁLINT S. 1965. 586.

¹⁹GRIGORE, D. 2001. 86.

Férfiakra általában családi ellentétek, szerelemföltés, vagy üzleti viszály miatt mondanak átkokat. Szerencséjüket befolyásoló, halálukat előidéző szövegeket mondanak, többször fordul elő, hogy halottaikkal átkozzák meg őket:

„Ha más asszonyra nézel, száradjon (kókadjon) le a faszod!”

„Sose legyen szerencséd, száradjon le (boszorkányok egyék le, a rák egye le) a húsoadat, halott apád sorvasszon el, pap álljon a fejedhez, mint apádnak!”

A legkegyetlenebb, ha valakit gyermekeivel átkoznak meg. Ez olyan haragot szül, gyermekek halálát kívánni minden esetben hatalmas feszültségeket okoz a közösségben.

„Halott anyám egye le a húst a gyerekeidről!”

„Pap álljon a gyerekeid fejéhez!”

A közösség boszorkánya (e choxalyi)

A közösségben több év alatt tapasztalt és látott események több érdekes következtetés levonására adtak lehetőséget. Kiindulópontom a kollektív betegség-, illetve haláltudat. Marcell Mauss a halálgondolat kollektív sugalmazásáról írt tanulmányában a következőképpen határozza meg a sugallt halálképet: a meghaló ember nem hiszi, vagy nem tudja, hogy beteg, s csak meghatározott kollektív tudati okok miatt gondolja azt, hogy meg fog halni. Ez egybeesik azzal, hogy bűne, vagy mágia miatt megszakad a kapcsolata a szakrális erővel, mely normális körülmények között életben tartja. Az egyén vétkesnek, megbabonázottnak hiszi magát, emiatt hal meg.²⁰ Ezen gondolat mentén haladva hasonló kapcsolódási pontokat állapítottam meg cigány közösségben is, ahol a boszorkány-identitás kialakulásában is jelentős szerepe van.

A szentetornyai közösség erősen endogám, magas a rokonok közötti párkapcsolatok száma az első unokatestvéri szinten is. Ennek következménye több öröklött betegség magasabb számú előfordulása, illetve a rákos megbetegedésekre való hajlam öröklődése. Ezek felszínre kerülését és előfordulási lehetőségét erősíti a részben tradicionális életmódból és a környezetből származó hatások. A cigányság kollektív tudatában a hiedelmekhez, mágiához való kötődés meghatározó a mai napig. Az átok szerepének a közös cigány lélektanban befolyásoló szerepe, ereje van. Az átok (armaja), rontás (kerimata) erejébe vetett hit szuggesztív erejű a közösségben. A magyarok individualizációjával szemben erősebb a kollektív tudat szabályozó ereje. Ezért a környező magyarok nem fogadják el a cigány-boszorkány alakját.

A nagy arányú iskolázatlanság, az ismeretek hiánya miatt a világ eseményeit, az őket körülvevő természet és ember alakulását tradicionális (nagyzülöktől, szülőktől származó) ismeretekkel magyarázzák, melyek nagyobb részt hiedelmekre, természetfeletti erőkre alapulnak. Tehát a betegségek, és a halál okait is többségében ilyen babonás eredetre vezetik vissza. Főleg a rákos, vagy más komoly, halálos betegségek magyarázataként találkozhatunk a rontás, átok létezésével a háttérben. Többek között a kórház, a gyógyszerek gyógyításban betöltött szerepét ezért sem fogadják el, inkább a szakrális erőkre bízzák magukat, illetve a gyógyulást.

Az endogám rendszer miatti betegségek nagy számú előfordulása (és a magas mortalitás), valamint az „erős erejű asszony” átkának találkozásának lehetősége nagy, így az átkozó boszorkány-szerep kialakulásának képlete adott, főleg, ha azt a tényt is figyelembe vesszük, hogy az átok bármikor „lecsaphat” a megátkozott emberre. A fenti interjú jól példázza ezt a közösségi szerep létrejöttét és használatát. A cigányok között az idős

²⁰ Marcel Mauss 2000. 373.

embereknek nagy a tisztelete, félik a szavaikat, főleg az idős asszonyok átkait. Az interjúban is többször hivatkozott „szerepkialakító átok” véletlenszerűsége teremtette meg a lehetőséget a boszorkány-kép kialakítására. A szenvedő fél halálának körülményei visszautalnak a fenti Marcel Mauss gondolkörré, a kollektív haláltudatba vetett hitre. Rostás Józsefné erőt, tekintélyt biztosító férj nélkül maradt az erősen patriarchális szellemiségű cigány közösségben. Az interjúalany egy beteg lányt egyedül nevelő idős asszony, így a közösségen belül tekintélyt, védelmet jelent számára ez a szerep a jövedelemszerzési lehetőség mellett. A társadalmi, szakrális szerepének misztifikációja révén még nagyobb hatalommal rendelkezik, melyet ő egyrészt saját céljaira, védelmére, másrészt a közösség befolyásolására használ. Hankiss Ágnes „én-ontológia” fogalma használható ebben a kapcsolati hálóban is, mely szerint az ember saját élettörténete mitologikus áthangolásban jelenik meg. Ennek megvan a szerepe a pszichikum önszabályozó rendszerében.²¹ Az önvédelmi (évnvédő) mechanizmus tükrében felvette a misztifikált boszorkány-attribútumokat, mert a közösségben ezt a szerepet babonás tisztelet, félelem övezi. A szakrális misztifikációt szolgálja az udvaron és a házban lévő rengeteg „szent tárgy” (házi oltár), melyek szakrális erőt kölcsönöznek a boszorkány számára. Ahogy a fentiekben is említettem a világ duális (jó-rossz, férfi-nő, stb.) felosztása teszi lehetővé, hogy a női princípiumot (őselvet) megtestesítő *Sunto Mariahoz* (Szűz Mária) kötődő kegytárgyak képviseljék a rontásokhoz, mágikus cselekményekhez szükséges szent erőt. A külsőségeket tisztelő cigány közösség számára ezek a tárgyak különös, babonás erővel bírnak, az egyén számára szerencsét befolyásoló, gyógyító erejük is van az amulettekhez hasonlóan. Mint az interjúból is kiderül a boszorkány különbnek, műveltebbnek tartja magát a közösség iskolázatlan tagjainál. Ismerve a hiedelmeiket felépítette a külsőségekben, valamint a babonás félelmekben megnyilvánuló istenes ember képet magáról, melyet a közösség hiedelmekben szocializálódó tagjai el is fogadnak.

Pócs Éva említett tanulmányában fogalmazza meg, hogy a rontó és a sértett egyazon közösség egymással személyes érintkezésben lévő tagjai, általában a gyógyító is helybeli, míg az azonosító – ha van ilyen személy – az esetek jelentős százalékában máshová való. Ez utóbbi tény ellenére a boszorkányság falun belüli személyes ügy, a saját közösség ügye, a valóságos vagy fiktív mágikus gyakorlat a mindennapi élet része, a vallási szféra csak a szereplőknek (a boszorkánynak, az azonosítónak és a gyógyítónak) tulajdonított természetfeletti képességek (és segítők) révén kapcsolódik be a boszorkányság ideológiájába. A boszorkány rontása két személy közötti, okkult úton végbemenő interakció, és vagy jár valamilyen véghezvitt cselekménnyel is, vagy nem. Lényege az, hogy egy engem ért csapás esetén valakinek, akire komoly okom van ráfogni ezt, ellenem irányuló rontó szándékot és tetteket tulajdonítok, bajomat az ő rontása eredményének tartom. A boszorkány hiedelemalakjának, a neki tulajdonított rontó képességnek és egyéb hiedelem-attribútumainak az volt a fő szerepe a paraszti társadalomban, hogy bármely egyéni baj, betegség, szerencsétlenség esetén ez a hiedelemalak, az általános boszorkányfogalom egy élő, ismert személyben konkretizálódhatott: a baj eredetét az ő rontó tevékenységére lehetett visszavezetni. A boszorkány – mint élő személy – tehát nem, vagy nem feltétlenül a fekete mágia ténylegesen működő specialistája volt, hanem rontó mágiával gyanúsított személy. A boszorkány szerepére való „kijelölésben” szerepe volt a boszorkányhiedelmeknek, a boszorkány mibenlétére vonatkozó hagyományos nézeteknek is. De az időleges, egy-egy konkrét baj esetén „kijelölt” boszorkány személye általában az volt, akivel szemben a gyanúsítónak valamilyen elintézetlen ügye, tartozása, lelkiismeret-furdalása volt. Az esetek igen nagy százalékában azzal a személlyel történik valamilyen rontásnak tulajdonítható baj, az vádol valakit boszorkánysággal, aki az így vádolt személy felé valamilyen kötelezettséget elmulasztott, vagy legalábbis a közösség együttélésének normáit megsértette: kérését

²¹ Hankiss Ágnes 1980. / 2. 30.

megtagadta, nem adott neki ételt, szállást, nem adott neki kölcsön bizonyos házieszközöket, nem hívta meg bábának, keresztszülőnek.²² A boszorkányság esetén értelmezése szerint boszorkányok tulajdonképpen nincsenek; nincs (vagy ritkán van) éntudatú boszorkány; a boszorkány majdnem mindig a másik, egy speciális okok által kiválasztott bűnbak. Ennek felel meg, hogy a Közép-Európai boszorkányság leírásának, értelmezésének alapjául szolgáló rontás-narratívok, melyek általában a megrontott személy szemszögéből beszélnek el az eseményeket, ennek megfelelően kiindulásuk általában egy váratlan baleset, betegség, vagy más csapás, rontásként értelmezése.²³ Nem jellemző a boszorkányság öröklődése sem családon belül, mint ahogy az interjúban is olvasható.

Pócs Éva megállapításait a cigány közösségre is értelmezhetőek, hiszen már a fentiekben is láttuk, hogy az átkokat, rontásokat látják különböző betegségek háttérében, illetve a boszorkány személyét ennek okozójaként. Mint az interjúban is láthatjuk, az interjúalany nem tartja magát boszorkánynak, bár a boszorkány-attribútumokat magán viseli. A közösségben viszont egyértelmű volt a kérdésemre adott válasz, hogy ő boszorkány, mert erős rontó erővel bír. Megkértem ne említsem őket az interjúalany előtt, mert félnek az átkától. Természetesen megfogalmazódott ennek kapcsán egy módosult bűnbak-jelenség is, hiszen elkerülik az asszonyt „betegséghez” ereje, boszorkány szerepe miatt. Itt is érvényesül a felnagyított tulajdonságok szerepe a kidolgozott sztereotípiák alapján, de nem csap át indulati feszültségbe, agresszióba, hanem az „elkerülés” veszi át ennek a helyét. Látható, hogy a kollektív tudat szociálpszichológiai rendszere nemcsak a közösségre, hanem az egyén szerepvállalására is befolyással bír. Tehát az egyén által tudatosan felvállalt társadalmi szerep követi a cigány hiedelmekben öröklődött boszorkány figurájának tulajdonságait, önmagát is beépítve ezáltal a hiedelemrendszer elemévé. Az egyén és a közösség felől vizsgálva más és más hiedelemelemek kerülnek felszínre a boszorkánnyal kapcsolatban az egyéni szerepvállalás és a közösségi „bélyeg” szintjeinek megfelelően. A közösség olyan sztereotip tulajdonságokkal is felruházta a „boszorkányt”, melyet ő maga élesen elutasított. Ami egyértelműen közös volt, illetve teljesen megegyezett a két szempontrendszerben, az átokmondás kezdő időpontja, ereje, mely az erőt adja az asszony számára, és az őt körülvevő tiszteletet is meghatározza. A Simondán testvérek interjújában már megfigyelhetőek az idős asszony boszorkánnyá való azonosításának sztereotip elemei, mint pl. a közösség egyértelműen azonos ítélete, illetve a „boszorkány” halálának várható körülményei, a seprű eltáncol majd a kezéből. Mindkét interjúból kiderült, hogy a cigány közösség a gyógyítási tudó, természetfeletti praktikákat folytató idősebb asszonyokat, akár a múltban, illetve a jelenben azonosítják boszorkányként (choxalyi) definiálja.

Az így felszínre került elemek közösen alkotják meg a boszorkány (choxalyi) alakját, tulajdonságait. Jelentős az egyéniség szerepe a hiedelmek felvállalásában és az azokhoz kapcsolódó szerepek kialakításában, meghatározva az egyén helyét és szerepét a közösség rendszerében és hiedelmeiben. Az olyan erősen hagyománykövető közösségben, mint a szentetornyai oláh-cigány közösség, a hiedelemrendszer és a társadalmi szerepek szerves kapcsolatban alakulnak ki és fejlődnek egy sajátos cigány kultúra által meghatározott szociális rendszerrel.

Interjú – Kanalas Györgyné (szül.: Simondán Zsuzsanna) (1966) - Zsuzsa Simondán József (1968) - Pityu

Szentetornya

²² Pócs É. 1990. 610.

²³ Pócs Éva 2002. 241.

Az interjú magyar és cigány nyelven készült 2007. január 26-án. Az interjúalanyokkal egyszerre folytattam beszélgetést Simondán József házában. Mint az interjúban is olvasható a testvérek egymást erősítve, kiegészítve válaszoltak a kérdésekre, többször elkalandoztak a konkrét kérdéstől. Hagytam ezeket a kitérőket, mert fontos adalékot jelentenek a cigány gondolkodásmód megértéséhez és a téma bővebb értelmezéséhez. Mindkét interjúalany önmagáról, mint babonás emberről nyilatkozott, a természetfeletti észleléseikről szóló történeteik meghatározzák mindennapjaikat és viselkedésüket. Rostás Józsefnéval (Kusztun) nem állnak rokon kapcsolatban, viszonyuk semleges, nincs ellenségeskedés közöttük, tehát elfogulatlanul nyilatkoztak a boszorkány személyéről.

- *Kusztun mikor költözött Szentetornyára?*
- (Zsuzsa) '78-ban, vagy '79-ben. Inkább '78-ban.
- *Neki hány férje volt?*
- (Pityu) Kettő. O Bachi (o Joja), haj o Szegedino Maca Jóska.
- *Mindig ilyen volt, mint most?*
- (Pityu) Mindig házsártos volt. Hát a bátyám, muro bachi mindig kantárral verte a Joja. Levette a ló fejéről a kantárt, oszt ami belefért.
- *Azt is átkozta?*
- (Pityu) Nem sűrűn. Lehet, hogy a háta megett.
- (Zsuzsa) E Kukun sas Chonyeski dej. E Kukun sas kasavi babonásó, sar das les armaja. Hogy a beteg opre phablas e colax ande peska shako muj te phurdel o levegővo, lako dyí te del anda lesko muj, de ch'atunchi chi anel palpale. Haj ch'atunchi chi andas la palpale.
- (Pityu) Na a Kukun volt még egy csúnya átkos asszony, hallod! Ahogy elátkozta a Jóját, hogy a lányának a lelke menjen a szájába, de akkor se hozza vissza! És nem is hozta vissza.
- (Zsuzsa) Én kereszteltem azt a kislányt. Először játszott, úgy indult az egész. - (Pityu) Állt az ágy mögött, aztán összeesett és kész. - (Zsuzsa) De nagyon okos kislány volt. - (Pityu) És a bátyám ahogy fújta a szájába a levegőt, a lelke belement a szájába, ahogy a Kukun elátkozta, hogy még ha belemegy a szádba, akkor se tudd visszahozni, nem is hozta vissza. - (Zsuzsa) Ott játszott a Jójának a mashkaresa - zhanes - o mashakruno, o lajbelo. Andre sas lesko bufari haj kukolesa kerlas pe. Egy perc, eldobta magát a kislány, bekékült, a bátyám fújta bele a levegőt, de nem tudta felköltetni. E Kukun gede nagyon veszélyeso sas. Nagyon tudott a régi kétforintosból gyűrűt csinálni, varrni meg, azt ne is mondjam. Öt perc alatt megvarrta a szonyát, kabátot, nadrágot, sakofelo. (Pityu) De nem össze-vissza ám. Csak az is boszorkány volt.
- *Gyerekkorába lett az? Egész életében az volt?*
- (Pityu) Szerintem...Csak öreg korukra jön ki. Már mikor eléri azt a 40-50 évet és akkor kezd kijönni rajtuk ez.
- *A Kusztun is ilyen idős korában kezdte?*
- (Pityu) Persze, persze, amikor a nagybátyám meghalt. Amikor a Joja meghalt, akkor jött ki ez rajta nagyon keményen.
- *Amikor megátkozta a Chonyit.*
- (Zsuzsa) Igen, igen.
- *Az volt az első ilyen tevékenysége?*
- Igen.
- *Azelőtt senki nem tartotta őt boszorkánynak?*
- (Zsuzsa) Nem, nem. Aztán kodola, aztán kushlas le Sanyes, keke shaves, haj godo vi mulas.
- (Pityu) Ch'arakles lesko nasvalipe. Nem találták a betegségét. Mit vett el tőle?

- (Zsuzsa) Kamatra das gode love. Kamatra adta a pénzt. És ahogy adta neki a pénzt, úgy átkozta.
- (Pityu) Hogy a betegségedet ne találják meg. És rá, kérlek szépen két hónapra rá meghalt.
- *Ez már a Joja halála után volt?*
- (Pityu) Persze, jóval utána. Ahogy adta a pénzt, úgy átkozta, hogy úgy haljon meg, hogy az orvosok ne találják a betegségét. Nem is találták meg neki. Egyszerűen meghalt. Ezért nem merek vele ujjat húzni. (Zsuzsa) Én nem szoktam vele beszélni.
- *Más is boszorkánynak tartja?*
- (Pityu) Igen, itt mindenki, egy nincs kivétel.
- *Mindenki fél tőle?*
- (Pityu) Általában igen. De általában elkerülik, tudod, hogy még beszédbe se tudjanak vele folyamodni. De ő se jár sehova, néha átjön hozzám, vagy a Zsuzsához, Zsuzsa ad neki egy tányér ételt, és eltűnik, ennyi. Jobb az ilyennel békébe lenni. Most miért átkozzon, ha egyszer nem muszáj? Hát nézd meg, Phurro hogy betartsa az átkát. Amikor egyszer feltörte, majdnem meghalt a fia. Azóta tartsa be.
- *A Chonyi átka hozta ki az ő erejét?*
- (Pityu) Igen. Szó szoros értelmében, kérdezd meg bárákárhány cigánytól, ha nem hiszed el. Az is harmincezer forintból. És a Chonyi mondta, hogy adja vissza neked a faszom! Nekem volt a keresztapám. Ott elátkozta, rá hat hónapra vége. Elátkozta, hogy míg a lányod nem jön értem, nem kiabál értem, hogy gyere és vedd le az átkot, addig nem halhat meg. Bement levette az átkot, kilépett és három perc múlva meghalt. Baro okoso manush sas, csak a végén az italo... vi mulas leski romnyi és akkor azóta...vége. Háromféle rákja volt, tüdő, torok, meg gyomor, ahogy elátkozta a Kusztun.
- *Azóta is félnek tőle?*
- (Pityu) Félni félnek tőle, de nem keresik vele a kapcsolatot. Nem akarnak vele vitatkozni, mert ha vitatkozik vele az ember, akkor átkoz.
- (Zsuzsa) Aztán nem áll meg egy hétig, vagy kettőig.
- *Szokott valakinek a házában átkozni?*
- (Pityu) Nem, nem. Azt nem csinálja. Magába, mint egy boszorkány.
- *Szerintetek miért lett ő boszorkány?*
- (Pityu) A franc tudja, hogy mi váltotta ki belőle ezt a témát. Szerintem volt az előző családjában valaki ilyen.
- *Ő azt mondta, hogy senki nem volt a családjában.*
- (Pityu) Nem a fenét. Az anyja is az volt. Sar bushlas? - (Zsuzsa) Manyi.
- *Az is az volt?*
- (Pityu) Igen. 98, vagy 99 éves volt, amikor meghalt. - (Zsuzsa) Majdnem shel bershengi sas. (Pityu) Bari magaso sas, majdnem sas andre duj métere. Csak meg volt hajolva az öregségtől. És napjába megivott 6-7 liter bort. Felakasztotta a nyakába a szoknyáját, fogta a szoknyáját, behúzta a nyakába, a szoknyája alatt volt a bor... Én emlékszem, gyerek voltam, lehettem hét-nyolc éves, kilenc, oszt mindig engem küldtek... Volt régen az a nagyüveges bor, Dáridó bor, tudod, na abból megivott naponta hat-hét üveggel, és, hallod, nem volt piás.
- *Ő is itt lakott a telepen?*
- (Pityu) Egy ideig igen, de aztán mindig visszament később Kiskőrösre.
- *Az is átkozódott, az anyja?*
- (Pityu) Korán hajnalba. Kiült és azzal kezdték a napot. Vén házsártos öregasszony, mindig azzal kezdték.
- *Honnan lehet tudni, hogy valakinek az átka fog, másnak meg nem?*

- (Pityu) Előbb-utóbb kibukik, egy idő után megmutatkozik valamelyiken. Amelyik ugyanúgy hal meg, ahogy átkozták, az kimutatkozik. Az utolsó percben kimutatkozik. Onnantól kezdve csend és hullaszag. Onnantól kezdve tisztelik mint boszorkányt.
- *Ha nem jött be az átka?*
- (Pityu) Akkor bakfitty. Akkor naj la zor. De a Kusztunnál ez kőkeményen bejött. (Zsuzsa) Ingrel la o Matyi. (Pityu) Mielőtt meg nem hal én fogom megfojtani. Mikor haldoklik ráhúzom a kendőt a nyakába, mikor az utolsókat rúgja beleteszem a seprút a kezébe. Azt hiszed nem csinálom meg vele, ha piás leszek? Amikor látom, ne adja Isten, meghúzom a kendőt a nyakán, és beleteszem a seprút a kezibe. Ha eltáncol a seprű, akkor ihajj. Akkor tényleg boszorkány, ha visszamegy a seprű a sarokba magától. – (Zsuzsa) De ha nem megy vissza, akkor kész, akkor nincs semmi. Akkor zhaltar e motora? – (Pityu) Kipróbálok, ne félj! Ando lako vast des la... Amikor a kezébe adod, akkor engedd el a kezét, mert ka tute zhal andre. Elveszed a kezed, kileheli a lelkét, és magától visszamegy a seprű a sarokba, akkor vége, boszorkány. Gede sas e dili. ...Ej kana lunzhol o nakh. Meghosszabbodik az orra.
- (Zsuzsa) Az én mamám, e Kirána, kodi muri baba sas. Kana mulas ka khangeri sas phanlo lako shero. Az eredeti boszorkány volt. Ugyan vi mule paposki dej, kaj kamle te mudaren la. Aba jekh dyes sas palpale papos te opre ulaven les kana o shero ando hamo sas. Vi te valtil e papos (Pityu) Sas jekh manush kon ingerdas peske grastes, egy nagyon régi grast sas les. Döglődött a lova, oszt mondta öreganyámnak, ha rendbe hozza, akkor az öreget nem akasszák fel. (Zsuzsa) Pala le love gelas... sas shtar muti rakle. Chi zhanglen duma te den. Voj kerdas duma te den. Shindas lengi shib opre telal. (Pityu) Volt négy magyar lány, némák voltak. Mind a négynek felvágta alul a nyelvét, s elkezdtek normálisan beszélni. (Zsuzsa) Gindinas hogy boszorkányej la. Kamen te phabaron la. Máglyán el akarták égetni. Jekh gono love las katar o jegyzővo.
- *A mamád gyógyította meg a lovat és a lányokat is?*
- Phendas lako o shingalo te na sastyarenla les akkor phabaren la. (Zsuzsa) Shudas piparka pe lesko kar, le grastesko. (Pityu) Haj indulisardas pe leste mutra. És úgy jött helyre. És a lányait is mind a négyet meggyógyította. Shingalo sas, csendőr sas.
- Akkor ez még a háború előtt volt?
- (Pityu) Jóval, jóval előtte. (Zsuzsa) Las o gono ando o siralomházo, haj gede mukhline le papos. Gono shelengure sas. (Pityu) Elengedték, annak a közbenjárására. Jekh gono pengövure sas. Jekh gono ingerdas.
- *Miért akarták elítélni?*
- (Pityu) Rablásért. Az öreg a szomszédos faluban ivott. Cigányok követték el ezt. (Zsuzsa) Lavure kernas, fótozilas. (Pityu) A szomszéd faluban dolgoztak, s őt fogták meg. (Zsuzsa) Bádogoso sas. Kernas les, fótozilas les. Denas le kolompire, haj manro, thulo masa. Az ő nyomába, ahol ez dolgozott emezek meg raboltak. De nem vittek el belőle semmit se...
- *Kusztuntól csak az átkai miatt félnek?*
- (Pityu) Nem szerették régen se... Ezelőtt, hogy lenn laktunk a cigánytelepen ráadásul spicli is volt. (Zsuzsa) Xalas le romengo shero. Nagy spicli volt a rendőröknek. (Pityu) voltunk 16-17 évesek, az egész falu rettegett, azt látta, figyelte, mikor megyünk valahova. Nyomban ott volt a rendőrség...
- *Chonyit csak azért átkozta el, mert nem adta oda a pénzét?*
- (Zsuzsa) A Chonyi azt mondta neki: Itt a faszom, kapd be! Phü! És akkor levette a kendőjét, leengedte a haját... (Pityu) Láttad már leengedett hajjal? Mint egy tipikus boszorkány. Egyszer megijedtem tőle. Jöttem haza hajnalban, nyáron, olyan 5-6 óra lehetett, már éppen világos volt. Ment hátra leengedett hajjal, hát majdnem leestem a bicikliről, annyira megijedtem tőle, ilyen fehér izében volt, hálóingben. Nyáron

mindig kinn ül korán hajnalban a háza előtt a lépcsőn. Hát, ha hirtelen ránézel, rendesen kiver a víz. Tényleg olyan, mint egy boszorkány, amikor leengedi a haját.

- *És hogy temetik el?*
- (Pityu) Ugyanúgy. Csak mikor leengedik, rá kell önteni két-három pohár vizet, hogy ott fuldokoljon, ne jöjjön össze-vissza. Maradjon magának ott a sírjában.
- *Valaki öröklí ezt tőle szerintetek?*
- (Pityu) Szerintem a családja közt egy sem. Mert utálják. A saját lányai utálják, mint a szart. Mondjuk meg az igazat!... A Chonyi óta csak a Sanyi átkozta meg, Ilkako shavo sas. Az én nagybátyámnak, az öreg Sanyinak volt a fia, aki Gyökeresen lakik. Azóta nem foglalkoznak vele, mert bejött neki kétszer, bejön harmadjára, negyedjére is. Jobb, ha elkerüli az embert. Harminckét-harminchárom éves volt. Valahol megértem, mert nagyon gusztustalan volt. Az én apám neki a keresztapja volt. Amikor apám meghalt, anyám kért tőle harminc ezret zenészekre. És nem adott. És attólán fogva mindegyik, mint a nyűt, úgy átkozta. Az lehúzta az emberről a hetedik bőrt is.

Rostás Józsefné – *Kusztun* (1944)

Az interjú 2007. január 5-én készült magyar nyelven. A nyelvi háttér meghatározó volt a kérdések és válaszok értelmezésében. Az interjú alatt Rostás Józsefné fia, Rác Pál is a szobában tartózkodott, s egy idő után bekapcsolódott a beszélgetésbe. A diktafontól az interjúalany eleinte nagyon tartott, idegenkedett (mint a többiek is a közösségben általában), de rövid idő elteltével már nem figyelt a készülékre, s felszabadultan beszélt magáról. Az interjú során tegező formát használtam, mert a cigányok közötti érintkezésben, a cigány nyelvben nincs magázó forma. A nyelvi megformálás nehézségei a magyar nyelv nem biztos használata miatt vannak, az interjúalany nehezen találta a megfelelő magyar szavakat a cigány kifejezésekre. Megfigyelhetőek a magyar kifejezések használatában a cigány nyelvi formák sajátosságai.

- *A cigányok Téged erős erejű asszonynak tartanak. Ezt a képességedet mikor kaptad, születésed óta megvan? A fiatalkorodban is megvolt?*
- Igen, születésemtől fogván ezt a tudományt én tudtam. És a mai napon is ugyanezt tudom.
- *Mikor jöttél rá, hogy van ilyen képességed?*
- Hát, olyan 13–14 éves koromban.
- *És mitől jöttél erre rá?*
- Hát, abból jöttem rá, hogy ha látom hogy valakinek olyan házas - veje van neki meg satöbbi - és elmondtam neki az igazat és ő elmondta utánam hogy valóban ez így van és így tovább folyamatban, ezt kezdtem.
- *Tehát ez már a gyerekkorodban kialakult?*
- Úgy van.
- *És akkor hol éltél?*
- Kiskörösön.
- *Mikor költöztél Szentetornyára?*
- Hát, olyan 37 éve.
- *A többiek itt Szentetornyán mikor kezdtek tisztelni téged, mint erős erejű asszonyt?*
- Akkor kezdtek el engem tisztelni, amikor én szívességet tettem egy cigány emberrel, meghalt a nővérének a lánya, és a saját pénzemből adtam neki 30 ezer forintot, a temetésre. És azt hittem hogy becsületes ember. És elmentem hozzá és mondtam neki, hogy adja vissza a pénzemet, mert már van pénze hogy segítsen nekem ő is. Mert a

férjem nagyon beteg volt, tehát rákos betegségben szenvedett. És olyan dolgokat művelt velem, amivel rákényszerültem, hogy megátkozzam. Amikor én megátkoztam, kijelentettem neki, hogy 6 hónapig fogsz élni. És ő nem hitte el és amikor én kijelentettem neki a 6 hónapot, akkor azt mondtam, hogy egy lánya van neki csak az egyetlen egy lánya, és amikor majd ő haldoklik a kórházban, megátkoztam és a lánya szaladjon utánam és szóljon nekem hogy igenis az apja addig nem halhat meg, míg énnekem nem szólnak, és 3 lépést tegyek a kórházba, és amikor kimegyek azonnal meg fog halni. És ez valóban is így is történt.

- *Akkor tulajdonképpen azóta tartanak tőled a többiek.*
- *Úgy van. Mert a pénznek nagyon nagy hatása van, meg ha valaki 10 felé is tartozik, az átok az fog. Ha nem is másból, a pénzből okvetlen. És valaki átokra ne menjen Isten nevében, mert az átok azonnal nem fog. Van rá ideje, ha 3 hónap múlva nem hal meg vagy 6 hónap vagy 1 év múlva, öneki akkor is az átoknak meg van a helye, hogy ő akár mikor meg fog halni, amikor én elátkozom.*
- *Akkor félnek is tőled a cigányok?*
- *Félnek tőlem, itt nagyon félnek tőlem, nem mernek velem veszekedni, nem mernek velem vitatkozni, nem mernek velem ujjat húzni, mert ők éntőlem nagyon félnek, mert hogy az én átkom nagyon súlyos.*
- *Ez előtt az eset előtt is tiszteltek téged ezekért a képességeidért?*
- *Nem tiszteltek. Annyira nem tiszteltek, mert nem voltam ide való és nem tudtam közülük behelyezkedni mert hogy én furcsálltam őket és nem ismertem a szokásukat és mikor velem megismerkedtek, az átkaimmal, azóta húznak tőlem és nagyon félnek.*
- *Tehát azóta, hogy ez az adósságos eset megtörtént.*
- *Úgy van. Most, szoktak hozzám jönni az idegen cigányok. Olyan föltétellel, hogy amikor valamelyiknek baja van, engem keres meg, hogy átkozzam meg őket. Megkérdezem őket, hogy mi az oka ennek, hogy miért kell átkozni, mit tett egyik a másikával. Ezt szoktam én mindig megkérdezni. És akkor én mindig valahogyan megtudom és helyrehozom a dolgokat, mert így senkit sem szabad átkozni, csak hogyha nagyon nagy oka van rá.*
- *Tehát magyarán te eldöntöd, hogy van-e rá oka hogy átkozzad, vagy nem.*
- *Úgy van. Könnyörögnek nekem, úgy tudják hogy az átkaim nagyon súlyosak. Én akkor mindent megkérdezek tőlük, hogy mit csinált egyik a másikának, vagy hogy milyen bűn van ebben, hogy engem megkerestetek, hogy átkozzam.*
- *És próbálsz igazságos lenni?*
- *Próbálok igazságos lenni velük, de csak ragaszkodnak ahhoz, hogy igenis átkozzak, mert nem hagynak békén.*
- *Na most az átkok mellett az erőd kiterjed gyógyításra is?*
- *Kiterjed. Ha valakinek azt mondom, hogy a jó isten áldja meg, mert nem követett el senkivel semmit, akkor az isten meghallgatja a kérésemet, és az isten ad neki erőt és boldogságot.*
- *Te mit gondolsz, az erődöt kitől kaptad?*
- *?*
- *Vagy miért kaptad?*
- *Talán ebbe születtem.*
- *Tehát akkor a jóistentől?*
- *Így van.*
- *És szerinted miért?*
- *Én bízok a jóistenben, mivel hogy katolikus vagyok, és gyerekkorom óta fölkeresem a szent helyeket, mert én hiszek benne. Nem baj, hogy van egy beteges gyerekem, isten hogyha úgy akarta, én nem tehetek róla egyáltalában. Mivelhogy egy beteges*

gyerekem van, másokra akarok segíteni egy olyan föltétellel, hogy egészségük legyen, és boldogságuk.

- Szerinted miért te kaptad ezt az erőt?
- A családban nem kapta senki sem ezt az erőt, csak egymagam.
- Tehát a jóisten benned bízik meg, hogy továbbad ezt az erőt a többieknek?
- Igen.
- És mit gondolsz, annak, hogy félnek tőled van-e olyan ereje a többiekre, hogy a megfelelő viselkedés fele terelje őket?
- Igen van, még pediglen nagyon nagy. Velem nem mernek ujjat húzni, velem nem mernek veszekedni, velem nem mernek vitatkozni, mert hogy ismernek, hogy az átkom nagyon erős. Nagyon nagy ereje van neki.
- És a közösségen belül van-e hasonlóan erős erejű asszony, vagy te vagy az egyedüli?
- Én vagyok egyedül, akit nagyon tisztelhetnek.
- És csak itt, vagy a környéken is ismert vagy ilyen szempontból?
- Hát nem csak itt, hanem idegen cigányok is, akik ismernek engem.
- Találkoztunk itt magyar kislánnyal is, ezek szerint felkeresnek téged nem cigányok is.
- Nem csak cigányok, hanem felkeresnek fiatal házaspárok is, vagy akik még nem házaspárok, akkor is fölkeresnek engem.
- Kimondottan jóslás miatt, vagy más ügyben is keresnek?
- Másban is nem csak abban, hanem szóval hisznek bennem, mert tudok rájuk segíteni.
- Te minek neveznéd a tevékenységedet?
- Boszorkányságnak nem, egyáltalában, amit az isten adott nekem erőt, azt végre kell hajtani.
- Azért kérdezem, mert az ilyen erejű asszonyokra régen hamar rámondták, hogy boszorkányok.
- Én annak nem érzem magam.
- Aki átkot mond, arra régen mondták, hogy boszorkány, megrontotta az állatokat, ilyenek. Na most ezt a szent erőt, amivel a többiek szerint is rendelkezel, hogyan szoktad éreztetni?
- Úgy szoktam velük éreztetni ezt az erőt, hogy amikor rám néznek ők is hisznek benne. Ismernek és tudják, hogy nekem nagy erőm van ahhoz képest, ha valakit átkozok, hiszen ha valamelyik cigánynak itten nem adják meg a pénzét, akkor csak ide jönnek és szólnak nekem, hogy átkozzam el azokat, hogy adja vissza a pénzüket.
- Szokták azt is mondani, hogy te látsz halottakat is.
- Igen, szóval személyesen nem látom őket, de érzem azt, hogy valaki mellém érne, és mintha megszólítana, és ebben hiszek.
- És a neveden szólítanak?
- Nem, egyáltalában. Érzem, amikor mellettem vannak. Ott van mellettem, és utána szidni szoktam, cigány módra, hogy távolodjon el. És akkor nagy átkot teszek rá, és eltávolodik.
- És szerinted miért járnak vissza?
- Hát mert én cigányasszony létemre hiszek ebben, mint amikor mondják, hogy valaki meghal, akkor megmarad benne a lehelete, vagy mi a fene az... lelke, és akkor ez elkóvályog, elszáll, és akkor én ebben szoktam hinni.
- És olyan ügyben is kerestek, tisztíts meg egy házat egy halottól?
- Igen, be szoktam szentelni szenteltvízzel, amit hozok Máriacsatkáról.
- Tehát neked szóltak akkor is, amikor az Anitánál visszajött a Móni?
- Igen, akkor jöttek, és szóltak nekem, hogy szenteljem meg a lakásukat, mert hogy a Móni visszajár, és akkor odamentem a szenteltvízzel, és beszenteltem a lakásukat. És azóta nem jár.

- Szerinted mi lehet az oka annak, hogy a halottak visszajárnak?
- Azért, mert hogyha valaki fiatal, és vannak apró gyermekei és nem tud megnyugodni még a sírba se. Tehát fölkeresi a gyerekeit. És ezáltal jelen meg.
- Akkor végül is a halott nem akar ártani.
- Nem, csak a családját megnézi. Csak nem ismeri senki és nem úgy mutatkozik, mint egy élő ember, csak a szelleme.
- És akkor félnek tőle.
- Igen. Igaz, hogy a cigányok legjobban félnek a halottaktól.
- Meg ugye a halottakkal is szoktak átkozni.
- Igen, a halottakat szokták átkozni.
- És ugye az adja az átok, eskü erejét, ha a halottakra mondják?
- Igen, úgy van.
- A vejed minden évben esküre szokott menni.
- Igen, minden évben én szoktam esküre tenni, mindig egy évre hogy ne igyon.
- Ő tart ettől és nem is iszik.
- Természetesen, és ő be is tartja ezt minden évben hajszál pontig. Amikor letelik neki az egy év, nagy ünnepet szoktunk tartani, hogy rendesen és becsületesen betartotta az átkokat.

A fia (Pali) szól közbe:

- De egyszer feltörte és ez be is valósult rajta. Egyszer a Milánra volt eltéve átokra és feltörte az átkot és ahogy a mama elátkozta azok a jegyek meg is jelentek a gyereken, csakhogy szerencsére azonnal szóltak a Gusztinak és bementek a templomba a mamával (R.J-né közbeszól: csúszva-mászva). És akkor a gyerek így nem halt meg.

Újra Rostásné beszél:

- Évával (Gusztai felesége, Rostás Józsefné lánya) mentem a boltba vásárolni, és akkor a gyerek még kicsike volt, és akkor ott feküdt a babakocsiba a kisgyerek, és akkor egyszer csak láttuk, hogy orrán száján bugyogott a vér, merthogy az apja föltörte az átkot. És akkor megfogtam a kisgyereket és elvittem a templomhoz, és a gyereknek az apját is, és akkor kellett az hogy azonnal térden állva jöjjön, mert le kellett vennem az átkot róla, a gyerekről, itt Szentetornyán a katolikus templomban.
- Akkor nyitva volt a templom.
- Igen. Akkor még itt volt az a kis öreg tisztelendő, aki meghalt régen.

Pali közbeszól:

- Miért nem mutatod meg a csillagot a tenyereden, a képességednek a jele.

Rostásné:

- Nem mutatom meg.
- Az itt élő magyarok is tisztában vannak a te erőddel?
- A magyarok nem, egyáltalában. Én a szomszédjaimat tisztetem, becsülöm, ugyanúgy, mint ahogy ők is engem, nagyon jó szomszédoknak tartom az egészüket, ahányan vannak. Nekem itt haragosom nincsen. Csak amelyik cigány kikezd velem, és isten nevében és mozgatnak engem, már akármmivel, ilyenkor leveszem a kendőmet és úgy átkozom őket és a gyertyámra.

- *Kibontott hajjal.*
- Kibontott hajjal, igen.

Pali közbeszól:

- Meg kendővel a kezében.

Rostásné:

- Meg kendő van a kezemben, és sepregetem őket, és a nagy gyertya a kezemben.
- *Mondtad, hogy meg szoktak keresni magyarok is, fiatal párok. Ezek nem helyiek?*
- Nem, vidékiek.
- *Szoktak Orosházáról is jönni?*
- Több fajta megyéből is szoktak ide jönni.

Pali:

- Van, amikor a saját családtagjai Kiskőrösről, azok is átjönnek, mert van egy kislány, például van egy gyerek aki meg van rontva egy asszonytól akivel lakott, aztán elvett egy másik lányt, oszt ugye nem tudja megszeretni, mert az a másik lány megrontotta. A mamának szólnak hogy vegye le a rontást.

Pali:

- Kerimata kerdas. (*Rontást tett rá*)

Rostásné:

- Kodola na phen. (*Azt ne mond*) A titkaimat nem adom.

Pali:

- Miért, mama? Mindenki tudja, hogy meg is tudod csinálni, és le is tudod venni.
- *Beszéltünk arról, hogy a helyi magyarok nem tudják ezt, tehát nincsenek tisztában a képességeiddel.*

Pali:

- Csak akinek már megcsinálta.
- *De a falu nem tart erős erejű asszonynak.*
- Nem, nem.
- *Tehát csak a helybeli cigányok között van, hogy tisztelik, tudom azt, hogy inkább kikerülnek.*
- Igen, vagy nem szólnak hozzám. Ez az igazság.
- *Érdekes, mert kifele meg máshogy nyilvánulnak meg.*
- Szóval ez egy olyan dolog, hogy te is valakire kicsikét rámosolyogsz, hogy ne vegye magát észre. Tehát nekem benne van a szívemben és a természetemben, hogy kiben milyen indulat van. Érted? És én mindet tudok. Ez csak kétszínűség az egész.

Pali:

- Emlékszel, amikor a Matyi élt még?

- *Igen.*

Pali:

- Megjósolt téged. Még nem tudtunk rólad semmit, ő már elmondta nekünk az egész életedet, hogy miből áll össze. Mikor a Matyinnál voltunk, és mentünk haza, és vett a mama valami ventillátort, vagy mi a jó istent, és meg is jósolt téged, és elmondta az egész életsorsodat.

Rostásné:

- Hát annyira nem. Ne vigyük túlzásba. Én csak a páros életére olvastam pár szót a tenyerébe, és kész, vége. De azt, hogy hát, hogy az egész dolgaimat. Ajjaj. Isten ments.
- *Sűrűn keresnek föl egyébként?*
- Hát, inkább legjobban nyáron, tavasszal.
- *Általában szerelmi ügyek?*
- Abban is folyamatban vagyok: „Mama segíts ebben, segíts abban, hogy csináljam, mint csináljam?”
- *Hoznak hozzád gyerekeket, hogy gyógyítsd meg őket?*
- Nem, azt nem. Leginkább házaspárok, meg szerelmi ügyek. Meg akik meg vannak rontva a páros életükben.
- *Melyiket tartod erősebbnek, ha valaki otthon, vagy a templomban végez szertartást?*
- Én a saját erőmmel.

Pali:

- Odamegy a házukhoz és ott átkozza őket.

Rostásné:

- Nekem oly mindegy. Ha valakit én meg akarok átkozni, akkor itt van az én oltárom, elég ha én ide letérdelek és megégetem a gyertyámat és úgy átkozom meg őket. Hogy ők is lássák a két szemükkel, vagyis csak hallják. És akkor ők mennek a világgá.
- *Akkor tulajdonképpen azóta a bizonyos eset óta működik.*
- Úgy van.
- *És te is akkor érezted először ezt az erőt?*
- Hát, én ezt már régebben éreztem. Hárman voltunk testvérek, és a testvéremnek nagyon rossz élete volt, és a férje mindig ütötte verte és a nagy semmibe. És akkor egyszer csak megátkoztam, és rám nevetett, és azt mondta, hogy is mondta, nagyon taknyos vagy még ehhez. Fiatal kislány voltam, és elátkoztam. Egyik kórházról a másikra került Bajára, Sükösdre, Csanádra, Kiskörös körül, egyik sincs messze, és akkor híresztelték el, hogy igenis, az ő átka ért el engem. És akkor még nagyon fiatal voltam, és attól kezdve nem, szóval meg kell fontolnom, hogy kit kell megátkoznom és kit nem. Mert isten nevében senkit sem szabad, csak, ha van oka.
- *Ezért kérdeztem, hogy te próbálsz-e igazságot tenni.*
- Igen, próbálok, és a cigányok nagyon meghallgatnak engem, mert hát ugye nagyon is félnek.
- *Meghallgatják-e a véleményed?*

- Nem tőlem félnek, az átkaimtól.
- *Tulajdonképpen az tőled jön. Csak hogy be is tartják, amit te mondtál?*
- Be. Saját családuknak is betartja, nemhogy más.
- *Azt mondtad, hogy fiatal korodban azt mondta a testvéred férje, hogy túl fiatal vagy még ehhez. Szerinted miért csak az idősebb asszonyoktól félnek, miért csak az idősebb asszonyokat tartják erős erejűnek?*
- Na most, el kell mondanom azt, hogy ha már így kérdezted, nem azt kell számítani, hogy valaki idősebb vagy öregebb. Itt, amit az isten, amit belém teremtett, ezt viszem végbe. Nekem az isten adott egy erőt, a szívem körül. És hogy mondjam neked, én, akit megátkozok, annak így kell lenni. Kiszabom az évjeit, a hónapjait, hogy mikor kell neki meghalnia, és nélkülem nem halhat meg. Oda kell menjek, keresztet vetek és csak akkor halhat meg.
- *Miért gondolják, hogy ereje csak idős asszonyoknak van, a fiataloknak nincs?*
- Mert a fiatalnak nincs olyan erős súlyos átka, mint ami van egy öregnek.
- *Miért van az öregnek erősebb átka?*
- Mert sok víz elfolyt már a feje felett.
- *Tehát sok mindent megtapasztalt az életben.*
- Úgy van.
- *És azért van ez így, mert az idősebb asszonyok szavától jobban tartanak, mint a fiatalabb asszonyokétól?*
- Természetesen. Erre is van egy pont. A pont az, amit egy öreg elmond, az, amikor még gyerekek voltunk, leültek az öregek és mi is ott voltunk és mondtott ott nekünk cigányul olyan dolgokat, hogy abból sok mindent kellett megtanulnunk, érted? Ott nem volt szabad, hogy mi nevéssünk, vagy ne vegyük komolyan, mert az ostorral kivágták volna az egész bőrünket. Ha mi nevéttünk volna, vagy rosszkodtunk volna, amikor a régiek összeültünk, és mi gyerekek is ott voltunk, összeültünk, és nekünk is olyan komolynak kellett lennünk, mint az öregek.
- *Szerinted a mostani fiatalok mennyire fogadják meg az öregeknek a szavát?*
- Inkább kinevetik.
- *Inkább kinevetik, itt is Szentetornyán?*
- Kinevetik, itt is Szentetornyán. Azt mondják rá, bolond, nincs esze, nem tudja hogy mit beszél csak beszél, meg satöbbi. Ezek a szentetornyai cigányok olyanok, hogy öbennük nincs műveltség. Nem tisztelik az öregeket, nem becsülik az öregeket, ha valaki bekerül a kórházba mindjárt azt mondják cigányul, kana merel aba pa mende o diloj (mikor hal már meg a bolond). Ezt te is tudod. Például amikor a Kalo (cigány név) is bekerült a kórházba, és azt mondták, hogy kilencvenvalahány éves, ó, ó hagyjad már, ha már mondtátok volna öt évvel ezelőtt, az is késő lenne. Na, ilyen dolgok mentek. Úgyhogy, ezt te is tudod, tudod a dolgokat.
- *És ezek a fiatalok nem félnek a te szavaidtól?*
- De.
- *Csak mondd, hogy nem tisztelik az idősebbeket.*
- Úgy van.
- *De a te szavadtól azért félnek.*
- Igen, mert ha valamelyiket észreveszem, érted, hogy énrólam beszél valamit, akkor én odamegyek a lakásuknál, és ott átkozom el őket. Legyen a jóisten, legyen akárki, én az igazságot szeretem. És megmondom a szemibe, ha haragod van rám, miért nem mondd meg a szemem előtt, hogy mi mozgat és mi bánt velem szemben, ne a hátam mögött mondd, mert elátkozlak. És jobb lesz neked, ha többet kerülsz, jobb lesz? Elhagyod a gyerekeidet? És akkor el kell hogy mondja.
- *És a fiatal gyerekek, tehát a tizenévesek?*

- Nem azok nem. Mert azok itten, engem a nagy gyerekek is, azok itt mamának szólítanak. Tisztelnek, azért is mondják nekem *mama*, mert hogy tisztelnek. Tudod? Mert hogy tisztelnek. Itt nem mer nekem szólni egy cigány se olyan dolgokat, hogy ha én nem veszem észre hát hogy valamit mondjon énrólam. Nem mernek, érted? Nem mernek, mert akkor tudják, hogy ez mivel jár.
- *A jóistennel összeegyeztethetőnek tartod, hogy elátkozod az embereket?*
- Szóval, a helyzet az, hogy én a Máriától és a Jézuskától bocsánatot kérek, hogy engem ártatlanul senki egyáltalába ne bántson, mert én nevelek egy nyomorult gyereket, és ebben a nyomorult gyerekekben engem senki semmivel sem nem támogat. Ne bántsanak engemet, ha egyszer nem muszáj. Érted? Mert én se nem szoktam senkit se megbántalmazni, hacsak valamilyen úton-módon engem mozgatnak.
- *Tehát az átok előtt feloldozást kérsz.*
- Így van. Szűz Máriától is és a Krisztus Jézustól is.
- *Bocsássák meg azt, hogy te átkot fogsz tenni rá.*
- Igen.
- *Az eskü és az átok között mi a különbség? Tehát a colax és az armaja között mi a különbség?*
- Egy. Ugyanegy.
- *Egy? Mert más néven is illetjük, na most az lehet, hogy az armaja azt én teszem másra, míg a colax azt saját magamra teszem?*
- Úgy van.

Pali:

- Végül is annyi a különbség, hogy ha valakit elátkoz, azért átkozza el, mert valamit tett. Ezt pedig úgy átkozza, ezen pedig úgy fog az átok, hogy megszegi, amíg órá lesz téve, s ha már érvénybe lép neki az az átok.
- *Kana armaja des, akkor másra teszed rá. Kana zhas pe colax. akkor saját magadra.*

Rostásné:

- Hogyha például te nem állítod le magad a részegségeddel, és mindent elpusztítol a család körül, az ital mellet, azt is amit szereztél, és mondjuk a feleség, a család nem bírja ezeket a dolgokat már tovább, akkor valakit felkérnek arra, nem mindegy hogy kit, tudod, legjobban engemet, hogy átkozzam el, hogy eddig és eddig nem iszik. Érted? Na most, én akkor megkérdem tőle: mettől meddig akarsz menni átokra, és csak majd akkor ihatsz, ha majd az átok lement ekkor és ekkorra. Tehát nekem pontot kell hogy adjon ahhoz, hogy az egy év, vagy két év, három év mikor telik le. És akkor én úgy szoktam, hogy akkor onnantól kezdve átokra teszem, érted? Megfoghatja a kezibe is, csak senkitől semmit nem szabad elfogadni. Mert vannak olyan rafinált cigányok, akik véletlenül vagy a kólába tehetnek neki italt, vagy pediglen a kávéba, érted, és akkor csak annyi, hogy megissza, és föltörte az átkot. Ennyi volt az egész.
- *Ezek szerint akkor is hat az átok, ha nem hisz benne.*
- Igen.
- *Tehát ha te elátkozol valakit, hiába nem hisz benne, megfogja.*
- Szóval ez törvénybe megy, akkor is érted, ha lement az átka, ha nem ment le az átka.
- *Nem úgy értem. Ha te elátkozol valakit, akkor is megfogja, ha nem hisz benne?*
- Akkor is.
- *Csak akkor nem tudja, hogy miért van.*

- Ő nem tudja. De utána akkor csak bele gondol a végire.
- *Mondok egy példát: ha mondjuk te egy nem szentetornyai embert, mondjuk egy nem cigányt, magyart átkozol el, mert neked ártott, és ő nem hisz abban, hogy átok, meg nem hisz semmiféle babonában, akkor őt is megfogja?*
- Hát természetesen. Csak ő nem tudja hogy hát hogy mi az.
- *Nem tudja mitől van.*
- Úgy van. Rá mondjuk egy hónapra, vagy kettőre, egy évre vagy két évre. Mit tudom én, amputálják a lábát, vagy a kezit, vagy bárakármit. Érted? Az mind az átoktól van.
- *Ezek szerint az átok bárhogyan jelentkezhethet.*
- Bárakárhogy.
- *Tehát nincs megszabva hogy mi.*
- Amikor valakinek azt mondom, hogy a gyomrod úgy rohadjon ki, hogy ezerfele folyjon, és hogy szitává, amit megeszik, amit megeszik, érted, csak úgy csorogjon ki a bőre alól. És ez így is van, érted. Vagy ha azt mondom, a jóisten soha ne gyógyítson meg, így maradj, szenvedéssel. Szóval nem akarom már tovább mondani.
- *Tudod-e a többieket az átkokkal úgy szabályozni, hogy ne menjenek el lopni, vagy csak azt tudod befolyásolni, hogy veled szemben hogyan viselkedjenek?*
- Igen, na most, amikor mennek ezen az utcán éjszaka és nappal találkozok velük, hallom, hogy nagyon ugatnak a kutyák, akkor már tudom, hogy a cigányok bementek valamelyik házba tyúkért, ezért, azért. És amikor nappal jönnek itt, megkérdezem őket nagyon szépen: Melyiktek volt – mondom – ezen az utcán, vagy a másikon, vagy a harmadikon? És akkor azt mondják, hogy mi nem. Nem? Jó. Akkor meg fogom átkozni akármelyiket, de csak azokat, aki az utcámon, vagy a másikon elment lopni. Akkor már a színigazat mondják nekem. Mondom nekik, az igazat megmondjátok átok alatt.

Pali:

- Arra tudja őket elátkozni, ha ebben az utcában csinálnak valamit, hogy elátkozza őket, hogy ebben az utcában biztos, hogy ne csináljanak semmit. Már elátkozta őket, hogy ebben az utcában ilyet nem csinálhatnak. Ennyire be tudta őket szabályozni. Elátkozta már őket, ezért nincs ezen az utcán ilyesmi.

Rostásné:

- Mert nagyon félnék az átkaimtól, hogy erre nem szabad. Engem az nem érdekel, hogy merre mennek lopni, vagy mit csinálnak, ez legyen meg az ő gondjuk.

Pali:

- Igen, ezek itt ők mind tudták.

Rostásné:

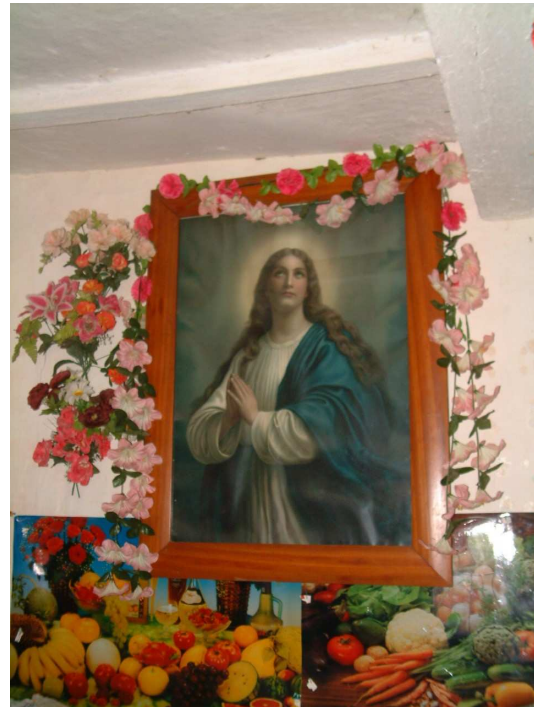
- Ezen az utcán nem jár egy sem. Megmondtam nekik, engem nem érdekel, hova mennek lopni, csak az én egyetlen utcámat hagyjátok nyugton, mert amennyiben nem, vessetek magatokra. Kérdezd meg a szomszédokat mindenki elmondja neked. Mindenki. Látod ezt a hórdót? Gyere csak! Ott van fönny, azt már sok cigány el akarta lopni, mivel hogy alumínium. És megmutattam a gyetyát. Lássátok ezt a gyertyát? Ezt

nem hagyom addig annyiban míg a gyertyának az ereje nem fogy el. Majd amikor elfogy vagy a gyerekeiket fognak elfogni közületek, vagy pediglen ti.

- *Ahogy a gyertya.*
- Ezt a hordót akkor bántsátok, majd amikor én ebben az utcában nem fogok lakni. Sokan pályáztak erre, sokan. És ez a gyerek tudod kicsoda, akinél van a hordó? Annak idején kérdezte, megyek-e segíteni zöldséget szedni.
- *És te ezzel hálálod meg neki.*
- Úgy van. De nem csak ezzel, ebben az utcában nem fog egyetlen szemétség sem történni. Érted mit mondom neked? Mert amelyik idejön ebbe az utcába lopni, és nekem jönnek a magyarok panaszkodni, nekem jobban, mint Phuronak, akkor én azokat elátkozom, érted? És ide utána soha az életbe nem jönnek.
- *És úgy átkozod, hogy mondja, aki volt.*
- Jelentkezzen, mert megbánja a családja. Hát a Csabi, a Pöcsölnek a fia, ezt a kocsmát föltörte, ő meg a Papinynak a fia, és kérlek szépen innen vitte a nyom. Az udvaromról itt a másik utcán aztán átugrották a kerítést és a fene tudja hány zsák kolbászokat, szalonnákat, sonkákat átdobtak. És aztán mint máskor ki szoktam menni, nem mentem ki, az volt a baj, hogy nem mentem ki. És akkor én nálam jöttek a nyomozók, érted, a csabai nyomozók jöttek hozzám, és avval jöttek hozzám, hát hogy asszonyom köszönünk magának, miért, mert hogy itt van a nyom. Milyen nyom uraim? Mondják, hogy az éjszaka feltörték a kocsmát és onnan vitték ki a kolbászokat meg minden. Csabi mondom, miért merted ezt tenni, figyelj ide, ezt az egyet most kihagyom neked. Ezt az egy átkot, de ha még egyszer az utcába jössz, hát ezt tovább nem engedem meg neked, mert úgy megátkozlak, hogy a tolókcocsiba kerülsz.
- *Van-e olyan szereped, hogy a közösséget bármilyen formában befolyásold?*
- Úgy van. Az átkaimmal, mert csak attól félnek, nem tőlem félnek. Hogy ha itten valamelyik rossz fát tesz a tűzre velem szemben, akkor a másiktól már izenem, hogy mond meg neki, hogy velem ne kezdjen ki, vagy a gyerekeimet valaki megsérti, és a lányom nagyon beteg, beteg az Évám. Megmondtam, hogy itten, érted, meg ne merjék a lányomat sérti, vagy egy annyit szót is mondani, amennyit a köröm alá tesznek. Mert hamarosan eltemetem a családjaitokat. Én adok pénzt a koporsóra meg a szemfedelre.

A házi oltár

A segítő Sunto Maria

A kertben, virágok között álló Mária szobor a boszorkány erejét fejezi ki

IRODALOM:

BALÁZS GUSZTÁV

1992. Átok, eskü, cigány törvényszék a nagyecsed-i oláh cigányoknál.
In: Viga Gyula (szerk.) Kultúra és tradíció 2. Herman Ottó Múzeum,
Miskolc, 629-639.

BÁLINT SÁNDOR

1965. Néphit.
In: Nagy Gyula (szerk.): Orosháza néprajza, Orosháza, 576-588.

BALOGH GYULA

1994. A rontásról
In: *Phralipe* (5.) 9.

BROMLEJ, JULIAN VLAGYIMIROVICS

1976. Ethnosz és néprajz.
GONDOLAT KIADÓ, BUDAPEST

GRIGORE, DELIA

2001. A halálkép és a temetési szokások hagyományos, roma megközelítése.
Romániai kalderás romák.
In: Bódi Zsuzsanna (szerk.): Cigány Néprajzi Tanulmányok 10. 86-94.

HANKISS ÁGNES

- 1980 „Én-ontológiák” (Az élettörténet mitologikus áthangolása)
In: Frank Tibor – Hoppál Mihály (szerk.): Hiedelemrendszer és
társadalmi tudat, Budapest

KÓSA LÁSZLÓ – FILEP ANTAL

1983. A magyar nép táji, történeti tagolódása.
Akadémiai Kiadó, Budapest

MAUSS, MARCEL

2000. Szociológia és antropológia, Budapest.

MNL

- 1977 Magyar Néprajzi Lexikon. (Főszerk.) Ortutay Gyula
Akadémiai Kiadó, Budapest

NAGY PÁL

2000. Cigány boszorkányok.
In: *Amaro Drom*. 2000/9.

OKELY, JUDITH

1991. Szimbolikus határok
In: *Café Babel* 1991./1. 37-54.

PETÁNOVICS KATALIN

1999. Az őrtálló lélek
In: Pozsgai Péter (*szerk.*): Tűzcsiholó. Írások a 90 éves Lükő Gábor tiszteletére. Budapest, 555-567.

PIVÁRCSI ISTVÁN

2006 Boszorkányok könyve
Noran Kiadó, Budapest

PÓCS ÉVA

1989. Néphit.
In: Dömötör Tekla (*főszerk.*) Népszokás, néphit, népi vallásosság.
(Magyar Néprajz VII.) Akadémiai Kiadó, Budapest 527-629.

2002. Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán, Budapest.

RÉZMŰVES MELINDA

2001. Démonikus lények a cigány néphitben.
In: *Amaro Drom* 2001/8. 21-22.

SÁRKÁNY MIHÁLY

1998. A közösségek közötti csere.
MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest.

2000 Kalandozások a XX. századi kulturális antropológiában.
L'Harmattan, Budapest

SZUHAY PÉTER

1995. Cigány kultúra

In: Buksz 7. évfolyam 3. 329-341.

TRIGG, ELWOOD B.

1975. Gypsy Demons and Divinities. The Magical and Supernatural Practices
of the Gypsies.

Sheldon Press, London